

Sommer, Jaroslav

Nahlédnutí do současné prózy, aneb, Hledání slovenské queer literatury

In: *Výzvy současnosti: nová témata české a slovenské literatury (2000-2017)*. Pospíšil, Ivo (editor). 1. vydání Brno: Jan Sojnek - Galium, 2019, pp. 131-137

ISBN 978-80-88296-05-8

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81643>

Access Date: 22. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jaroslav Sommer (Hradec Králové)

Nahlédnutí do současné prózy aneb hledání slovenské queer literatury

Abstrakt

Autor příspěvku se zabývá možnostmi zobrazování homosexuality v současné slovenské literatuře. Příspěvek je zaměřen především na vybrané prozaické práce Lubomíra Pira, Jozefa Heribana, Blaženy Ovsené, Tamary Tainové a Adama J. Pala. Speciální pozornost je věnována „ženskému psaní“ Jana Matonohy, jehož teoretická východiska jsou pro bádání v oblasti queer inspirativní.

Klíčová slova: queer literatura, současná slovenská literatura, Jan Matonoha, „ženské psaní“, Lubomír Piro, Jozef Heriban, Blažena Ovsená, Tamara Tainová, Adam J. Palo

Abstract

Taking a Look at Contemporary Prose, or the Search for the Slovak Queer Literature

The author of the article focuses on the way of portraying homosexuality in the contemporary slovakian literature. The article pays attention especially to selected prose works by Lubomír Piro, Jozef Heriban, Blažena Ovsená, Tamara Tainová and Adam J. Palo. Special attention is paid to Jan Matonoha's "feminine writing" whose theoretical assumptions seem to be inspiring for a queer research.

Key words: queer literature, contemporary slovakian literature, Jan Matonoha, "feminine writing", Lubomír Piro, Jozef Heriban, Blažena Ovsená, Tamara Tainová, Adam J. Palo

I.

V příspěvku jsme se rozhodli zaměřit se na literární tvorbu, která ve větší míře zachycuje sexuální menšiny a sama na sebe poukazuje jako na přínosnou právě z hlediska tohoto tématu. Naše pozornost se soustředí pouze na prózu, ač jsme si vědomi toho, že v oblasti poezie bychom se v případě slovenské literatury posledních let setkali s kvalitnějšími texty.

Kvalitu, případně spíše „nekvalitu“, vybraných textů samozřejmě vnímáme, ovšem ta nemůže být rozhodujícím měřítkem při zkoumání určitého jevu, natož v případě

tématu sexuálních menšin ve slovenské literatuře, v níž se stále spíše zabydluje. Podobně lze u některých autorů a auterek vysledovat ve spisovatelské kariéře spíše finanční motivaci a snahu o komerční úspěch „zajištěný“ neobvyklostí tématu než umělecké ambice.

Základním východiskem pro vznik předkládaného příspěvku je teoretický základ rozpracovaný Janem Matonohou v několika jeho publikovaných monografiích. Matonohovo „ženské psaní“ je záměrně psané v uvozovkách, jelikož rozvíjí teorii *écriture féminine*, avšak není s ní totožné. Koncepce Jana Matonohy umožňuje najít queer literatuře oporu ve spisech významných teoretiků a teoretiček i místo v širším kontextu rozvíjené literární tradice.

„Ženské psaní“ se uvozovkami oproštuje od fixace na ženu. Důležité je, zda podporuje nebo zpochybňuje bipolaritu heteronormativního, logocentrického obrazu světa. „Ženské psaní“, jak je Matonoha chápe, je typické: nejen promlouvající negativitou psaní, logikou neustálého odkladu významu, diegetičností narace a svým palimpsestovým charakterem, noetickou skepsí a subverzí..., ale také ironickým inscenováním textového pragmatického rozporu, manifestací „tělesnosti“ psaní, materiality označujícího, výraznou reflexí situovanosti vlastního vypovídání a pobytu a v jistém ohledu i odlišnou textovou ekonomikou výdaje a návratnosti.¹

Co vše Matonoha považuje za „ženské psaní“, vyjmenovává v knize *Psaní vně logocentrismu*: Pojem „ženského psaní“ tak lze přiřadit jako jeden z případů dlouhé tradice určité estetiky paradoxnosti, negativity a transgresivnosti, které můžeme nalézt v nejrůznějších momentech dějin myšlení. Poukázat tak lze třeba na jevy, jako je uchopování Boha skrze negativní atributy v negativní poezii, Bůh myšlený jako Nic v barokní poezii a mystice, sternovské demaskování mimetické iluze, pojem romantické ironie, chápání víry jako individuálně zakoušené zkušenosti aporie u Kierkegaarda, pojem nicoty u Nietzscheho a Heideggera, rukopis „menšinové“ literatury (ať již v deleuzovském smyslu či ve smyslu minorit etnických, sociálních a genderových: židovští autoři, „šlení“ autoři, queer literatura – Hölderlin, Wilde, Beardsley, Breisky, Karásek ze Lvovic, Proust, Kafka, Weiner, Roussel, Artaud, Genet atp.) ozduší radikální skepse středoevropské literatury (Schnitzler, Musil, Broch, Bernhard), autoři hnutí Vysoké hry, myšlenka prázdné transcendence ve fenomenologii, existencialismu, význam negativity u Benjaminu (ztráta aury) a Adorna (negativní dialektika) a možná i představa transparentní, bezobsažné, prázdné estetické funkce (Mukařovský), důraz na pohyb tvaru na úkor děje a konceptu postavy ve výkonech nového románu (Bataille, Blanchot, Beckett, Robbe-Grillet, Sarrautová, Butor), literární estetika a noetika postmoderny, přičemž ve výčtu příbuzných jevů by se jistě mohlo dále pokračovat.²

Nemožnost vystoupit do nějakého myšleného vnějšku diskurzu a kultury, jež nás definuje, ... [způsobuje, že ženské psaní] je třeba myslet spíše ve znamení (derridovsky

¹ MATONOHA, Jan: *Psaní vně logocentrismu. Diskurz, gender, text*. Praha, Academia, 2009. S. 150.

² Tamtéž, s. 148–149.

ispirované) aporetičnosti jako strategicky performované inscenace vlastního selhání, kolapsu rukopisu než jako nějaké pozitivně vymezené praxe. Právě inherentní nemožnost, sebevyvracející se povaha „ženského psaní“ (sic!), jemuž nezbyvá než se resignifikačně vepisovat do mezer dominantních diskurzů...³

Na základě tohoto vymezení jsme hledali ve slovenské próze posledních let texty, které by alespoň částečně odpovídaly Matonohově definici a pokoušely se rozrušovat logocentrický diskurz a maskulinní řád zpochybňováním různých projevů připisovaných příslušníkům sexuálních menšin.

II.

Slovenská próza byla za poslední roky obohacena hned o několik textů, které se prohlašují za první gay romány v slovenské literatuře apod. Pro nás není ani tak důležité, který román byl v tomto ohledu prvním, jako to, zda odpovídají představě o queer literatuře.

Propojujícím prvkem, jenž je přítomný ve všech posuzovaných textech a na němž jsme se rozhodli prověřovat, nakořik inovativně pracují autoři a autorky při zachycování tématu sexuálních menšin, se stalo první seznámení čtenáře s homosexuálně orientovaným literárním hrdinou. Takový hrdina se ve většině případů objevuje v textu dříve, než pro čtenáře proběhne jeho coming-out. Autoři a autorky však zároveň poskytují čtenáři různé indicie formou různých momentů, které hrdinu prozradí a jež jsou založeny na často se objevujících stereotypech.

Ľubomír Piro ve svém románu *Keď láska bolí, aj chlapi plačú* vrší jedno klišé za druhým, což se promítá i do nepřiliš originální práce s charaktery (nejen) homosexuálních hrdinů. Tak se v románu objeví dokonce i postava gaye (jak se „ukáže“ až později), který používá make-up: Zrak fešného mladíka padol na vysokého, štíhlého chalana, v čašnickom odeve, ktorý práve dorazil k barovému pultu. Filipa prekvapila jeho dokonalá a bezchybná pleť. Akoby používal make-up. Nebol si však istý. Veľmi sa v týchto veciach nevyznal. No takúto bezchybnú pleť ešte hádam u chalana nikdy nevidel.

„My sa ešte nepoznáme. Ja som Filip.“

„Ďuďo. Teda Dušan.“

Chlapec sa na kratučku chvíľu zapozeral do zelených očí a rýchlo, akoby zahanbený, sklpol zrak a hneď zas odbehol. Hostia chceli platiť. Bolo tu naozaj dosť rušno.

„Idem vedľa a hodím to na seba,“ oznámil staronový čašník a vošiel do neveľkej miestnosti, ktorá slúžila ako šatňa.

Stál iba v boxerkách, otočený chrbtom k dverám, ktoré sa prudko otvorili.

„Sorry... Nevedel som, že si tu,“ ospravedlňoval svoju prítomnosť Ďuďo.

Filip otočil celé telo a zobral zo stoličky bordovú čašnicku košeľu.

³ MATONOHA, Jan a kol.: *Za (de)konstruktivismem. Kritické koncepty (post)poststrukturální literární a kulturní teorie*. Praha, Academia, 2017. S. 224–225.

„Woow... To je postava. Tak takto by som chcel vyzerat', až vyrastiem,“ zažartoval Dušan, odvíjajúc atletický zjav, ktorý sa pred ním zjavil.

„Zájdí do posilňovne,“ navrhol mu Filip a poopravil si boxerky v rozkroku.

Šuhajec vo dverách rýchlo odvrátil hlavu, snažiac sa ukryť svoju červeň, ktorá mu vstúpila do tváre.⁴

Sám autor v predmluve uvádza: ...je načase pokúsiť sa vykoreniť predsudky... všetci sme rovnakí... Príbeh poodhaľujúci tému na Slovensku dosť neobvyklý. Pozerá sa však na ňu úplne iným pohľadom.⁵ Preto však autor povětšinou predsudky predovšetkým umocňuje (podobne jako u gaye s make-upem). Využíva totiž pri zobrazovaní homosexuálov klasická schémata heteronormatívneho diskurzu, avšak vyhýba se jejich negativnímu hodnocení, což zjevně považuje za „úplně jiný pohled“.

Problematicky pracuje se svými hrdiny v románu *Ružový trojuholník* Jozef Heriban. Čím více negativních charakterových vlastností má některá z homosexuálních postav románu, tím více naplňuje představu „typické“ maskulinní lesby a „typického“ zženštilého gaye: Keď to dopovedal, ponad mojej plece niekoho pozdravil. Otočil som sa. Vo dverách kaviarne stál Filip Mallár, mladý rozhlasový moderátor, ktorého som učil pred niekoľkými rokmi na univerzite. Hneď som ho spoznal. Už vtedy bol neprehliadnuteľný. Svojím extravagantným správaním, ale hlavne jemnými homosexuálnymi pohybmi. Bol inteligentný a mimoriadne citižiadostivý.

Filip prešiel k nášmu stolíku a spýtal sa, či si môže na chvíľu prisadnúť. Po niekoľkých úvodných vetách, v ktorých nostalgicky zaspomínal na vysokoškolské časy, sa dôverne dotkol Patrikovho predlaktia.

Zrazu som všetko pochopil. Sedel som v spoločnosti dvoch homosexuálov.⁶

Do obrazu gayů a leseb, který autor vytváří pomocí obrátů, jako jsou „jemné homosexuální pohyby“, zcela zapadá i zjištění jednoho z hrdinů, že kořeny své menšinové sexuální orientace může nalézt v homosexualitě svého nepoznaného dědečka. V porovnání s ostatními zmiňovanými autory využívá Jozef Heriban téma spíše k ozvláštňení zápletky a v závislosti na tom je příběh v románu *Ružový trojuholník* vystavený zcela odlišně od všech zde citovaných textů.

Blažena Ovsená se v románu *Adam* a v jeho pokračování *Neviditeľný zdroj* pokusila vykreslit hrdinu, jenž „nevzerá ako typický zženštilý gej. Práve naopak, nikto by to doňho nepovedal.“⁷ „Typický“ však není pouze samotný ústřední pár. Navíc se autorka⁸ při narušování znaků „typických“ pro zachycování homosexuálních postav držela pouze

⁴ PIRO, Lubomír: *Keď láska bolí, aj chlapi plačú I*. Brno, 2013. S. 74–75.

⁵ Tamtéž, s. 3.

⁶ HERIBAN, Jozef: *Ružový trojuholník*. Herial, 2010. S. 47.

⁷ OVSENÁ, Blažena: *Adam*. Český Těšín, 2017.

⁸ Postava Blaženy Ovsené je kromě jiného také jednou z klíčových postav románu a přítelkyní ústředního páru. Ve skutečnosti je to však pseudonym Marka Repčíka: ŠIMKOVÁ, Lýdia: *25. septembra 2015. Martinská poetická jeseň*. (online, 30. 11. 2018) <http://literarnyklub.blogspot.com/2015/09/martinska-poeticka-jesen.html>

vnějších projevů – vzhledu a chování: Asi v třištvtine kopca som zrazu uvidel kráčat akéhosi chalana s obrovským ruksakom na chrbte. V kanadách a maskáčoch, oblečený ako vojak, tlačil bicykel.

Zastavil som vedľa neho a cez otvorené okno som sa ho spýtal: „Ahoj, nie si náhodou Slavo z hradu?“

„Áno,“ dychčal chalan a pohladil ma širokým úsmevom. „A ty budeš určite Adam, však?“

„Presne tak,“ odpovedal som. V zlomku sekundy som si Slava pozorne obzrel. Bol veľmi pekný chalan, aký sa vidí len zriedka – krátke blond vlasy, prenikavé modré oči, aké som ešte u nikoho nevidel, akoby hypnotizovali, a nos prehnutý ako skokanský mostík, presne podľa môjho gusta. Postava štíhla a pružná, pokožka hnedá a hladká. Hneď sa mi v očiach rozohoreli plamienky. Pomyslel som si, že by to bolo super, keby bol *náš*. Skúšal som hádať, no nebolo to na ňom vidno, a tak som nemal istotu. Šanca bola malá.⁹

Autorka v interview osvetľuje, čo ji ponouklo k napsání románu na pokračování: Chcela som napísať gej román, v ktorom by som zbúrala stereotypy o gejoch – že gejovia sú len zženštilí muži, ktorí sa chodia vytáčať do gejbarov. Ja som chcela ukázať slovenských homosexuálov, ktorí by boli slovenskými vlastencami v omnoho väčšej miere než to o sebe tvrdia napríklad niektoré vyholené kapustné hlavy. Okrem toho ten gej román ... mal trochu zachytiť súčasnú spoločenskú situáciu na Slovensku a život homosexuálnej menšiny. Podľa môjho názoru doteraz okrem môjho románu nevyšiel žiadny poriadny slovenský gej román, ktorý by pre budúce generácie hlbkovo dokumentoval, ako sa asi žilo gejom na Slovensku. Nech sa na mňa neurazia ostatní autori, ale súčasné existujúce gej romány považujem za nudné a plytké. ... O románe prezradím len toľko, že je tiež trochu o slovenskej histórii a rieši filozofickú otázku návodu na šťastie.¹⁰ Jak naznačuje Blažena Ovsená v rozhovoru, plánované zachycení gayů bez stereotypů se v pojetí autorky propojuje se snahou provázat obvyklý příběh hledání životního partnera s dalšími tématy, jimž jsou přizpůsobeny i děj románu a charaktery jednotlivých hrdinů. Obraz obou hlavních hrdinů tak působí značně zidealizovaně, neboť by v opačném případě narušoval autorkou předkládanou koncepci slovenské historie i současnosti.

Obratněji si počíná Tamara Tainová, autorka, která téma sexuálních menšin a příběh hlavního hrdiny Borise rozvíjí od svého románu *Je to inak, mami...* vydaného roku 2010. Pokračování pod názvem *To prejde* bylo publikováno o rok později. V roce 2015 navázala Tainová další částí příběhu nazvanou *Milujem, koho chcem*, z níž je i následující ukážka, která poukazuje na pasáž, v níž autorka pracuje s často využívanou představou o tzv. gaydaru: „Daniel?“

⁹ OVSENÁ, Blažena: *Neviditeľný zdroj*. Český Těšín, 2018. S. 381.

¹⁰ FRANC, Václav: „O slovenských dejinách som sa v škole takmer nič nedozvedel!“ ROZHOVOR – BLAŽENA OVSENÁ. In: *ČAJ pro chvíle pohody. Časopis autorů Jičínska*. Nová Paka, r. XV, č. 118, s. 17. (online, 30. 11. 2018) http://ikobra.rehec.cz/pdf/caj/caj_118.pdf

„Prepáčte, pani doktorka, nevedel som, kam mám ísť.“

„Poď, poď“, pozývala ho Sofi ďalej. „To je Boris, to je Daniel,“ predstavila nás narýchlo.

Mal svetlé vlasy aj oči a plachý výraz. Pod sivo-modrým tričkom sa mu črtali vyrýsované svaly a roztrhané texasky mu lichotivo obopínali pekné nohy. Stačil mi jediný dotyk ruky a pohľad do jeho očí a vedel som, že je gej.¹¹

Homosexualita v podaní Tainové je predovšetkým komplikácie pri komunikácii s rodičmi a obava z neprijetí obecně. Celá séria se, jak už bývá zvykem, soustředí na hledání ideálního partnera/partnerky, přičemž tato série neúspěšných pokusů o soužití směřující k finálnímu náznaku ideálního vztahu je v románu použita i pro heterosexuální postavy. Autorčina empatie zaměřená na postavy outsiderů, která je z textu patrná, je v tomto případě nadřazena sexuální orientaci hrdinů a hrdinek.

Adam J. Palo ke komplexnějšímu zobrazování homosexuálních postav v románu *Mesto nemých králikov* dospívá i díky ironické povaze hlavního hrdiny. Namísto soucitu s ním autor s nadsázkou poukazuje na nezmary a nechává je komentovat děj: „Na Gottku. Dnes je to tuším Námestie Slobody. O druhej poobede. Dala som mu číslo na teba. Ozve sa ti a ty sa potom ozvi mne. Som zvedavá. Cítim, že to dobre dopadne a bude z vás krásny pár. Teším sa na teba. Drž sa.“

* * *

Karol bol dochvilný a netoleroval neskoré príchody. Bol na odchode, keď som sa mu zadychčaný predstavoval. Nebol mi sympatický od podania ruky, cez jeho oči až po Žanetu slúbený intelekt.

„No, nedochvilný a Žanetu priklášený,“ posadil sa spať na lavičku a z vaku vybral dózu so zákuskami. Neponúkol ma. Po každom zákusku si olizoval prsty a všetko, čo mu zostávalo v okolí pier.¹²

Záver románu nepriináší happy end podobný tomu, s nímž se setkáváme u výše zmíněných děl. Homosexuální hrdina nenachází ideálního partnera a vztah plný porozumění. Ani nelze říci, že by se lépe vyznal sobě a vyrovnal se se svou menšinovou sexuální orientací (toto navíc hrdinu očividně netrápí, motiv se v celém románu ani neobjevuje). Adam J. Palo klade důraz na nalezení místa ve společnosti nezávislého na partnerském vztahu a nijak dramatickým vyvrcholením románu akcentuje neuzavřenost hrdinových životních peripetií.

III.

Jak je patrné z výše uvedeného, současná slovenská próza nenabízí příliš originální čtenářské zážitky týkající se na tématu homosexuality. Téměř všichni slovenští autoři

¹¹ TAINOVÁ, Tamara: *Milujem, koho chcem*. Bratislava, Slovart, 2015. S. 93.

¹² PALO, Adam J.: *Mesto nemých králikov*. Bratislava, XYZ, 2017. S. 98.

a autorky, kteří se rozhodli zaměřit se ve svých románech na toto téma, si kladli za cíl svou tvorbou narušit představy, jež si většinová společnost s homosexualitou spojuje, a poukázat na neoprávněnost stereotypního vnímání gayů a leseb. Část ze spisovatelů a spisovatelek se ani v tomto nedokázala odpoutat od vžitých schémat, čímž dochází k posilování panujícího diskurzu.

Následně není zcela jednoznačné, nakolik se ve všech případech vůbec setkáváme s queer literaturou. Zvláště o románu Jozefa Heribana *Ružový trojuholník* je možné s úspěchem tvrdit, že se o queer literaturu nejedná a pozornost autora je na homosexuální postavy zaměřena čistě ve snaze šokovat čtenáře a kvůli ozvláštění díla. Ostatním autorům a autorkám nelze upřít snahu o napsání díla, které by mělo utvářející funkci v rámci slovenské queer literatury. Jediným z románů, který by však přinejmenším v některých kritériích mohl naplňovat požadavky, které na „ženské psaní“ klade Jan Matonoha, je *Mesto nemých králikov* od Adama J. Pala, což souvisí více s tím, nakolik kreativně autor pracuje s jazykem, ne tak už s tématem homosexuality.

Literatura

- HERIBAN, Jozef: *Ružový trojuholník*. Herial, 2010.
- FRANC, Václav: „O slovenských dejinách som sa v škole takmer nič nedozvedela!“ ROZHOVOR – BLAŽENA OVSENÁ. In: *ČAJ pro chvíle pohody. Časopis autorů Jičínska*. Nová Paka, r. XV, č. 118. (online, 30. 11. 2018) http://ikobra.rehec.cz/pdf/caj/caj_118.pdf.
- MATONOHA, Jan: *Psaní vně logocentrismu. Diskurz, gender, text*. Praha, Academia, 2009.
- MATONOHA, Jan a kol.: *Za (de)konstruktivismem. Kritické koncepty (post)poststrukturalní literární a kulturní teorie*. Praha, Academia, 2017.
- OVSENÁ, Blažena: *Adam*. Český Těšín, 2017.
- OVSENÁ, Blažena: *Neviditelný zdroj*. Český Těšín, 2018.
- PALO, Adam J.: *Mesto nemých králikov*. Bratislava, XYZ, 2017.
- PIRO, Lubomír: *Keď láska boľí, aj chlapi plačú I*. Brno, 2013.
- ŠIMKOVÁ, Lýdia: *25. septembra 2015. Martinská poetická jeseň*. (online, 30. 11. 2018) <http://literarnyklub.blogspot.com/2015/09/martinska-poeticka-jesen.html>.
- TAINOVÁ, Tamara: *Milujem, koho chcem*. Bratislava, Slovart, 2015.

Mgr. Jaroslav Sommer

Katedra ruského jazyka a literatury
Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové – Česká republika
jaroslav.sommer@uhk.cz

